

Kinga Knapik

Uniwersytet Śląski (doktorantka)

Gniazdo czasownika *mniemać* w historii języka polskiego

Celem artykułu jest zilustrowanie historii rodziny wyrazów związanych z leksemem *mniemać*. Postaram się pokazać, jak bogata była to rodzina w staropolszczyźnie i jak z biegiem lat ewoluowała. Zmiany te zaprezentuję na diachronicznym gnieździe słotwórczym, a poprzedzę uwagami na temat użyteczności metody gniazdowej w badaniach historycznych. Słotwórstwo gniazdowe zostało wypracowane na gruncie językoznawstwa synchronicznego, wydaje się jednak, że można uzyskać interesujące rezultaty, stosując jego metody do obserwacji leksyki wieków dawnych. Zanim przystąpię do tych analiz, przedstawię wiadomości na temat pochodzenia czasownika *mniemać* na podstawie słowników etymologicznych języka polskiego.

Przyjrzyjmy się budowie słotwórczej i fonetycznej czasownika *mniemać*. W staropolszczyźnie występowały dwa synonimiczne czasowniki *mnieć* i *mniemać*; problemem dla etymologów jest forma *mniemać*. Wyjaśniając jej genezę, badacze idą w dwóch różnych kierunkach.

Słownik etymologiczny języka polskiego Aleksandra Brücknera¹ oraz *Etymologiczny słownik języka polskiego* Andrzeja Bańkowskiego² czasownik *mniemać* wywodzą od *mnieć* (psł. **mьnĕti*), definiowanego jako ‘przypuszczać, sądzić, uważać, być zdania’. Wyraz *mnieć* słowniki te notują jako formę starszą, obecną w tekstach XIV-wiecznych; w jej miejsce już od pierwszej połowy XVI wieku zaczyna pojawiać się forma nowsza – *mniemać*, która następnie upowszechnia się i staje się wyłączna od XVII wieku. Brückner uważa, że czasownik *mniemać* powstał w XIV wieku przez skontaminowanie form *wnimać* i *mnieć* – przyimek *wn-* został zastąpiony przez *mn-* (por. dzisiejsze

¹ A. Brückner, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, wyd. 2, Warszawa 1970.

² A. Bańkowski, *Etymologiczny słownik języka polskiego*, t. 1–2 (A–P), Warszawa 2000.

formy ros.: *wnimat* ‘uważać’; *wnjatnyj* ‘zrozumiały’, *mnimyj* ‘pozorny, złudny, rzekomy’). *Słownik staropolski* notuje czasowniki *wnimać*, *wnimać (się)* (psł. **wnimati*) w trzech znaczeniach: 1. ‘być jakiegoś zdania, mniemać, uważać, sądzić’, 2. ‘rozmyślać, rozważać’, 3. *wnimać (się)* ‘spodziewać się’³. Szczegółowa analiza słowotwórcza pokazuje, że *wnimać* jest pochodne od *jać* // *imać*. Formę *imać* notuje *Słownik polszczyzny XVI wieku* w dwóch znaczeniach: 1. ‘brać, chwytać, przytrzymywać, ujmować’, 2. ‘porywać, łapać’; 2a. ‘uprowadzić, brać do niewoli’, 2b. *praw.* ‘aresztować’, 2c. o zwierzętach: ‘polować na coś, łowić [co]’⁴. Kontaminacja formalna (*wn*)*imać* i *mnieć* pozwala również na przypuszczenie, że doszło do połączenia znaczeń dwóch wyrazów: (*wn*)*imać* 1. ‘brać, chwytać, przytrzymywać, ujmować’ oraz *mnieć* ‘przypuszczać, sądzić, uważać, być zdania’, co pozwalałoby na uzyskanie metaforycznego znaczenia czasownika *mniemać*: ‘brać do wnętrza’, *przen.*: ‘brać co pod uwagę, rozważyć’. Słowniki historyczne języka polskiego dokumentują, że *wnimać*, *mnieć* i *mniemać* miały takie samo znaczenie. Chronologię występowania tych trzech form czasownikowych ilustrują teksty staropolskie. W psalterzach (koniec XIV wieku, początek XV wieku) obok starszego *wnimać* i *mnieć* pojawia się już nowe *mniemać*. W *Biblii Królowej Zofii* (druga połowa XV wieku) *wnimać* już nie występuje, ale trwa jeszcze *mnieć*, z kolei *Słownik języka polskiego XVII i I. połowy XVIII wieku* nie notuje ani *wnimać*, ani *mnieć*, a jedynie *mniemać* // *mniemać*⁵.

Nieco inaczej powstanie czasownika *mniemać* interpretują Wiesław Boryś w *Słowniku etymologicznym języka polskiego* i Krystyna Długosz-Kurczabowa w *Wielkim słowniku etymologiczno-historycznym języka polskiego*. Słowniki te nie notują czasownika *mnieć* jako osobnego wyrazu hasłowego, jak robią to Brückner i Bańkowski. Pod hasłem *mniemać* Boryś wyjaśnia, że jest to forma pochodząca od prasłowiańskiego imiesłowu biernego czasu teraźniejszego **mniemy* ≤ **mьněmь*, utworzonego właśnie od *mnieć* ‘mniemać, przypuszczać, sądzić, uważać, być zdania’⁶.

Rozważania słowotwórcze to nie jedyne interesujące zagadnienie, które dotyczy rodziny wyrazów czasownika *mniemać*. Zwracają również uwagę oboczności fonetyczne występujące w tematach derywatów. Mają one swoje źródło w różnorodności prasłowiańskich i polskich procesów fonetycznych, którym podlegał praindoeuropejski rdzeń **mьn-*. Jak pisze Renata Grzegor-

³ *Słownik staropolski*, red. S. Urbańczyk, t. 1–11, Warszawa 1953–2003.

⁴ *Słownik polszczyzny XVI wieku*, red. M.R. Mayenowa, F. Peplowski, t. 1–33 (A–Przy-
patrywać się), Warszawa 1966–2009.

⁵ *Słownik języka polskiego XVII i I. połowy XVIII wieku* [online], <http://sxvii.pl>.

⁶ W. Boryś, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków 2005, s. 333; K. Długosz-Kurczabowa, *Wielki słownik etymologiczno-historyczny języka polskiego*, Warszawa 2008, s. 634.

czykowa, występowanie tego rdzenia w postaci z *i* krótkim oraz *i* długim dało oboczność **mьn-* : *min-*, por.: *wspomnieć* // *wspominać*, *zapomnieć* // *zapominać*⁷. Morfem ten mógł na gruncie słowiańskim przybrać dwie postaci również w zależności od tego, czy **mьn-* znalazło się przed samogłoską (**mьn-ěti* ≥ *mn'ec*), czy przed spółgłoską (**pa-mьn-tb* ≥ **pa-mę-tb* ≥ *pam'ec*). Powstały w ten sposób dwa czasowniki, jeden należący do IV koniugacji z przyrostkiem *-ě-* w bezokoliczniku (staropolskie: *mnieć*, *mnisz*; potem czasownik zaczął odmieniać się według I koniugacji: *po-mnę*, *po-mniesz*) – formy te omówiłam w poprzednich akapitach – oraz drugi należący do II koniugacji: *men* + *nq-ti* (por. cerkiewne: *po-mę-nq-ti* ‘wspominać’). Jan Łoś pisze, że na gruncie polskim doszło do odnosowienia samogłoski przed przyrostkiem *-nq-*, zatem: *po-mięnać* dało *pomienąć*, *wspomięnać* dało *wspomienąć*⁸. Po denazalizacji samogłoski nosowej *-ę-* ≥ *-e-* wytworzyły się dogodne warunki fonetyczne do zajścia przegłosu, w którego wyniku powstały formy: *po-mionąć*, *ws-pomionąć*, *(się) na-pomionąć*, *za-pomionąć*, *s-pomionąć*, *u-pomionąć*, *(się) roz-pomionąć*. Warto dodać, że język czeski też przejął z pie. postać z *-e-* (*wzpomenouti*), to mogło „wspierać” postaci typu *po-mionąć*, funkcjonujące obok *pomnieć*, *wypomnieć*, *wspomnieć*. Ponieważ znaczenie *przypomienąć* całkowicie pokrywa się ze znaczeniem *przypomnieć*, można te formy uznać za warianty fonetyczne jednego czasownika. Formy z przyrostkiem *-nq-* jednak nie przetrwały próby czasu, zwyciężyły te drugie.

Semantykę czasownika *mnieć*, należącego do predykatów epistemicznych, można powiązać z jego etymologią. Grzegorzczykowa podejmuje problem podziału klasy leksemów mentalnych na predykaty wiedzy i predykaty przypuszczenia (sądu)⁹. Predykaty wiedzy ujmuję jako faktywne, czyli takie, które implikują prawdziwość wydarzenia opisywanego jako przedmiot wiedzy. Natomiast predykaty przypuszczenia, do których należy czasownik *mnieć*, jako niefaktywne, czyli takie, przy których brak pewności sądu. Predykaty niefaktywne badaczka dzieli na przypuszczenia (weryfikowalne) i opinie (nieweryfikowalne). W zaproponowanym przez Grzegorzczykową podziale można widzieć miejsce dla pary czasowników *mnieć* i *mnieć*. Powiemy, że *mni* osoba, która ma pewną wiedzę (wiedza = stan; predykat opinii), nato-

⁷ R. Grzegorzczykowa, ‘Pamiętanie’ i ‘przypominanie sobie’ wśród innych aktów mentalnych (na podstawie danych języka polskiego), w: *Pojęcie, słowo, tekst. Z zagadnień semantyki leksykalnej*, red. R. Grzegorzczykowa, K. Waszakowa, Warszawa 2008, s. 198.

⁸ J. Łoś, *Gramatyka polska*, cz. 3: *Odmienienia historyczna*, Lwów 1927, s. 243.

⁹ R. Grzegorzczykowa, *Uwagi o przeciwstawieniu ‘wiedzy’ i ‘sądu’*, w: *Studia z semantyki porównawczej. Nazwy barw, nazwy wymiarów, predykaty mentalne*, Warszawa 2003, s. 347–353. Por. M. Danielewiczowa, *Wiedza i niewiedza. Studium polskich czasowników epistemicznych*, Warszawa 2002, s. 21–32.

miast *mniema* osoba, która wiedzy jeszcze nie ma (wiedza = czynność nabywania wiedzy; predykat przypuszczenia). Pochodzenie czasownika *mniemać* od imiesłowu biernego potwierdzałoby ślady jego biernego znaczenia (mowa o stanie, w jakim znajduje się agens), por.:

- (1) Bądźcie gotowi: bo której godziny niemniemacie syn człowieczy przyjdzie. (WujNT)¹⁰
- (2) Czegoby nigdy byli nie mniemali, gdyby byli nie wiedzieli, że się duchowie umarłych ludzi podczas snu pokazują. (WujJud)
- (3) Tedy Tobiasz zawołał k sobie anjoła, jegoż człowiekiem mniemał, i rzecze k niemu: [...]. (BZ)
- (4) Nie mniemać się lepszym nad drugiego, gdyśmy poszli od ojca jednego. (BielKom)

W odróżnieniu od „biernego” znaczenia *mniemać* charakter czynnościowy przejawia czasownik *mnieć*, por.:

- (1) Mniszli ty, panno, bych był mał? (BZ)
- (2) Pytali tak rozmawiając: Miły bracie co ty mnisz, naszli ono jest towarzysz? (BierEz)
- (3) A gdyż uźrzeli książęta wozowa Iozopata, mnieli, by on był król izraelski. (BZ)
- (4) A jeśli prorocstwo swe mnisz prawe, nie zmieni się oblicze twe a groza, już twarz twą posiadała, otydzie od ciebie, ac mnisz, iż ta słowa ma nie mogą się wypełnić. (BZ)

Podobny charakter ma czasownik *wnimać* notowany we wczesnych tekstach staropolskich:

- (1) Wniemał jeś źle, iżę będę tobie podobny; karać cię będę, i postawię przeciw tobie oblicze twoje. (Pfl)
- (2) I wniemał jeśm, a bych poznał to; robota jest przede mną. (Pfl)
- (3) Wniman jeśm się stąpającymi w jezioro; uczynił jeśm się jako człowiek przez pomocy, między zmartwymi wolen. (Pfl)

Bogactwo derywatów omawianych czasowników przedstawię za pomocą „historycznych” gniazd słowotwórczych. Porównywanie płaszczyzn czasowych w ciągłości historycznej nie sprzyja dostrzeżeniu przemian w słownictwie, dlatego proponuję gniazda z dwóch odległych epok: gniazda słowotwórcze

¹⁰ Prezentowany materiał językowy pochodzi ze *Słownika polszczyzny XVI wieku*. Źródła cytatów oznaczam za pomocą skrótów stosowanych w *Słowniku*: BielKom – Marcin Bielski, *Komedia Justyna i Konstanty* [...]; BierEz – Biernat z Lublina, *Żywot Ezopa Fryga* [...]; BZ – *Biblia Królowej Zofii*; Pfl – *Psalterz floriański*; WujJud – Jakub Wujek, *Iudicium albo Rozsądek niektórych Katolików* [...]; WujNT – Jakub Wujek, *Nowy Testament* [...].

obejmujące leksemy od XIV do XVI wieku oraz gniazdo uzupełnione leksemami wyekscepowanymi ze *Słownika gniazd słotwórczych współczesnego języka ogólnopolskiego* pod redakcją Mirosława Skarżyńskiego¹¹.

Materiał językowy zgromadzony ze słowników historycznych języka polskiego prezentują trzy kolejne gniazda słotwórcze. Pierwsze gniazdo zawiera wyrazy dawne, pochodzące od *mniemać* (zest. 1). Dla ukazania przesunięć leksemów w jego obrębie na przestrzeni wieków zestawiam je ze współczesnym gniazdem słotwórczym *mniemać*, które notuje *Słownik gniazd słotwórczych...* (zest. 1a). Drugie gniazdo zawiera derywaty czasownika *mnieć* obecne w polszczyźnie XIV–XVI wieku (zest. 2). Trzecie gniazdo, dla pokazania ewolucji staropolskiej rodziny wyrazów, zostało wzbogacone o leksemy, które powstały później, ale genetycznie pochodzą od *mnieć* // *mniemać* (zest. 3).

Przyjrzymy się kolejnym gniazdom słotwórczym.

Gniazdo „historyczne” czasownika *mniemać* tworzy następującą strukturę:

MNIEMAĆ ‘przypuszczać, sądzić, uważać, być zdania’

mniem-acz	V, S
mniem-anie	V, S
mniem-any	V, Ad
mniem-ający	V, Ad
do/mniemać (się), domnim-(awać) (się)	V, V
domniem-anie	V, V, S
nie/domniemanie	V, V, S, S
domniem-any	V, V, Ad

Zestawienie 1. „Historyczne” gniazdo słotwórcze wyrazu *mniemać*

Przyczynę skromnego gniazda można widzieć w marginalności użyć czasownika *mniemać* wobec frekwencyjnie silniejszych leksemów *sądzić*, *uważać*. Synonimiczne względem *mniemać* czasowniki *sądzić*, *uważać*, *myśleć*, *przypuszczać* definiują jego znaczenie mentalne. *Słownik staropolski* i *Słownik polszczyzny XVI wieku* notują *mniemać* w trzech znaczeniach: 1. ‘cenić, szacować’, 2. ‘chcieć, zamierzać’, 3. ‘być pewnym siebie’. Dla porównania *Słownik gniazd słotwórczych...* odnotowuje leksem *mniemać* w jednym znaczeniu ze stylistycznym kwalifikatorem *książkowy*. Pod hasłem *mniemać* umieszczono cztery derywaty: jeden czasownik przedrostkowy, dwa rzeczowniki odczasownikowe oraz jeden przymiotnik (autorzy słownika gniazdowego imiesłowy traktują jak przymiotniki). W porównaniu z gniazdem „historycznym” zanikły tylko dwa leksemy: *mniemacz* i *mniemający*.

¹¹ *Słownik gniazd słotwórczych współczesnego języka ogólnopolskiego*, red. M. Skarżyński, t. 3–4, Kraków 2004.

W *Słowniku gniazd słowotwórczych...* znajduje się następujące gniazdo:

MNIEMAC <i>książk.</i> ‘być zdania, uważać, sądzić, przypuszczać’	
mniem-anie	V, S
[do-mniemać, do-mniem-(ywać) się <i>przestarz.</i>]	V, V
domniem-anie <i>praw.</i>	V, V, S
domniem-any	V, V, Ad

Zestawienie 1a. Synchroniczne gniazdo słowotwórcze wyrazu *mniemać*

Inny rozwój miał czasownik *mnieć*, który od XVII wieku uznajemy za wymarły.

Gniazdo „historyczne” utworzone od psł. czasownika **mьnĕti* tworzy następującą strukturę:

MNIEĆ ‘mniemać, przypuszczać, uważać, być zdania’	
mń-enie	V, S
mń-emy	V, Ad
są/mń-eć, sąmnieć (się)	V, V
sąmń-enie	V, V, S
po/mń-eć	V, V
pomń-ony	V, V, S
do/pomnieć, do/pom-(inać) się	V, V, V
dopomin-anie się	V, V, V, V
na/pomnieć się, na/pomin-(ać) się	V, V, V
u/pomnieć, upomin-(ać)	V, V, V
upomń-enie	V, V, V, S
przy/pomnieć, przy/pomin-(ać)	V, V, V
przypomń-enie	V, V, V, S
roz/pomnieć, roz/pomin-(ać)	V, V, V
s/pomnieć, s/pomń-(ić), s/pomn-(ąć), s/pomin-(ać)	V, V, V
spomin-anie	V, V, V, S
spomin-ek	V, V, V, S
spomń-ały	V, V, V, Ad
spomń-enie	V, V, V, S
ws/pomnieć, w/spomin-(ać)	V, V, V, V
wspomin-acz	V, V, V, V, S
wspomń-enie	V, V, V, V, S
po/wspominać	V, V, V, V, V
wy/pomnieć, wy/pomn-(ić), wy/pomin-(ać)	V, V, V
wypomń-enie	V, V, V, S
wypomin-ka (i)	V, V, V, S
za/pomnieć, zapomn-(ać)	V, V, V
zapomin-acz	V, V, V, S
zapomin-alski	V, V, V, S
zapominalsk-a	V, V, V, S
zapomń-ałość	V, V, V, S

zapomń-ały	V, V, V, Ad
zapomń-any	V, V, V, Ad
zapomń-enie	V, V, V, S
zapomn-y	V, V, V, Ad

Zestawienie 2. „Historyczne” gniazdo słotwórcze wyrazu *mnieć*

Widzimy, że od XIV do XVI wieku rodzina wyrazów czasownika *mnieć* była bardzo bogata. Przy tworzeniu derywatów widoczny jest problem alternacji w rdzeniu, por. *mnimać* : *mniemać*, *domnimać* : *domniemać*, *domnimawać* : *domniemywać*, *mnimanie* : *mniemanie*. Wahania wskazują na brak stabilizacji formy rdzenia **mьn-*. W takich wypadkach w słownikach przy jednym wyrazie hasłowym notowane są zazwyczaj dwie formy oboczne lub więcej. Z czasem utrwaliła się forma z *-e-* powstałym po wokalizacji jeru. Tendencję tę widać od najdawniejszych czasów, już Samuel Bogumił Linde w swoim słowniku notuje tylko niektóre formy bez rdzennego *-e-*, por. *mnimać*¹².

Najbardziej aktywny w panchronicznej rodzinie wyrazów jest staropolski czasownik *pomnieć*. Został on utworzony bezpośrednio od *mnieć* za pomocą przedrostka *po-* i stał się bazą kolejnych derywatów. W ten sposób powstały nowe formacje słotwórcze *przypomnieć*, *upomnieć*, *wspomnieć*, *wypomnieć*, *zapomnieć*, które stały się centrami kolejnych gniazd słotwórczych.

Z perspektywy synchronicznej wszystkie czasowniki przedrostkowe stanowią centrum osobnych gniazd słotwórczych. Historycznie natomiast pochodzą one od jednego psł. czasownika *mnieć* ≤ **mьnēti* ‘myśleć, sądzić, uważać’, pokrewnego z litewskim *minėti*, łotewskim *minēt*, łacińskim *mamini*, *meminisse*, wszystkie pochodzą od pie. rdzenia **men-* ‘myśleć’. Można postawić hipotezę, że czasowniki o wyraźnej strukturze prefiksальной (por. *po-*, *ws-*, *wy-*, *do/po-*, *na/po-*, *wy/po-*, *za/po-*) z czasem, przez derywację, połuźniły semantyczną więź z pierwotnym epistemicznym *verbum* *mnieć*. Tłumaczyłoby to współczesną odległość znaczeniową względem stp. *mnieć* takich leksemów, jak: *upomnieć* ‘zwrócić komuś uwagę, przypomnieć komuś o jego obowiązkach; skarcić’, *pomnik* ‘dzieło rzeźbiarskie lub architektoniczne w formie posągu, obelisku, płyty, budowli itp., wzniesione ku czci jakiejś osoby, dla upamiętnienia jakiegoś wydarzenia’, *sumienie* ‘zdolność oceny własnego postępowania i świadomość odpowiedzialności moralnej za swoje czyny’, *wspomnienie* ‘obraz przeszłości wywołany w pamięci’. Wyrazów tych nie kojarzymy ze wspólnym źródłem. Na skutek zabiegów derywacyjnych uległa zatarciu ich budowa słotwórcza, dlatego trudno dostrzec element **mьn-* tkwiący

¹² S.B. Linde, *Słownik języka polskiego*, t. 1–6, Lwów 1854–1860.

w strukturze formalnej tych wyrazów. Można przypuszczać, że z tego powodu zanikło ich mentalne znaczenie. Wyjaśnia to również ich nową semantykę, por. *zapominać* ‘przestać pamiętać o kimś, o czymś’, ale także ‘przestać troszczyć się o kogoś, o coś’¹³.

Dla pokazania ewolucji staropolskiej rodziny wyrazów prezentuję gniazdo „historyczne”, ale uzupełnione leksemami, które powstały w dobie nowopolskiej. W celu ukazania wszystkich derywatów czasownika *mnieć* umieściłam verbum *mnieniac* jako wyraz pochodny od imiesłowu *mniemy*. W kolejnych taktach derywacyjnych pogrubieniem zaznaczyłam wyrazy, które zachowane są od prasłowiańszczyzny do dziś, nowe wyrazy zapisałam werbalikami, te zaś, które wyszły z użycia lub które *Uniwersalny słownik języka polskiego*¹⁴ notuje z kwalifikatorami *książkowy* albo *przestarzały* – kursywą.

MNIEĆ ‘być zdania, uważać, sądzić, przypuszczać’

<i>mń-enie</i>	V, S
<i>mń-emy</i>	V, Ad
<i>mniem’-eć, mniem-(ać)</i>	V, Ad, V
<i>mniem-acz</i>	V, Ad, V, S
mniem-anie	V, Ad, V, S
mniem-any	V, Ad, V, Ad
mniem-ający	V, Ad, V, Ad
do/mniemac , <i>domnim-(awać)</i> , <i>DOMNIEM-YWAĆ</i>	V, Ad, V, V
domniem-anie	V, Ad, V, V, S
<i>nie/domniemanie</i>	V, Ad, V, V, S, S
domniem-any	V, Ad, V, V, Ad
<i>są/mń-eć, sąmnieć (się)</i>	V, V
<i>sąmń-enie, sum’-enie</i>	V, V, S
sumienn-y	V, V, S, Ad
NIE/SUMIENNY	V, V, S, Ad, Ad
sumienn-ość	V, V, S, Ad, S
NIE/SUMIENNOŚĆ	V, V, S, Ad, S, S
sumień-e	V, V, S, Adv
NIE/SUMIENŃ-E	V, V, S, Adv, Adv
<i>pol/mń-eć</i>	V, V
<i>pomń-ony</i>	V, V, Ad
<i>dolpomń-eć, dolpom-(inać) się</i>	V, V, V
<i>dopomin-anie się</i>	V, V, V, S
<i>na/pomń-eć się, na/pomin-(ać) się</i>	V, V, V
u/pomń-eć, upomin-(ać)	V, V, V
upomń-enie	V, V, V, S
UPOMIN-AWCZY praw.	V, V, V, S, Ad
przy/pomń-eć, przy/pomin-(ać)	V, V, V

¹³ Więcej na temat rozwoju semantycznego wyrazów zob. D. Buttler, *Rozwój semantyczny wyrazów polskich*, Warszawa 1978.

¹⁴ *Uniwersalny słownik języka polskiego*, red. S. Dubisz, E. Sobol, Warszawa 2006.

przypomń-enie	V, V, V, S
<i>roz/pomń-eć, roz/pomin-(ać)</i>	V, V, V
<i>s/pomń-eć, s/pomń-(ić), s/pomn-(ać), s/pomin-(ać)</i>	V, V, V
<i>spomin-anie</i>	V, V, V, S
<i>spomin-ek</i>	V, V, V, S
<i>spomń-ały</i>	V, V, V, Ad
<i>spomń-enie</i>	V, V, V, S
w/spomń-eć, w/spomin-(ać), ws/pominać	V, V, V, V
<i>wspomin-acz</i>	V, V, V, V, S
wspomń-enie	V, V, V, V, S
<i>WSPOMIN-KI</i> pot.	V, V, V, V, S
<i>WSPOMINK-ARZ</i>	V, V, V, V, S, S
<i>WSPOMINK-OWY</i>	V, V, V, V, S, Ad
<i>NA/WSPOMINAĆ, NA/WSPOMINAĆ (SIĘ)</i>	V, V, V, V, V
po/wspomin-ać	V, V, V, V, V
wy/pomń-eć, wy/pomn-(ić), wy/pomin-(ać)	V, V, V
<i>wypomń-enie</i>	V, V, V, S
wypomin-ka (i)	V, V, V, S
za/pomń-eć, zapomin-(ać)	V, V, V
<i>zapomin-acz</i>	V, V, V, S
zapomin-alski	V, V, V, S
zapominalsk-a	V, V, V, S, S
<i>zapomń-ałość</i>	V, V, V, S
<i>zapomń-ały</i>	V, V, V, Ad
zapomń-any	V, V, V, Ad
NIE/ZAPOMNIANY	V, V, V, Ad, Ad
zapomń-enie	V, V, V, S
<i>zapomn-y</i>	V, V, V, Ad
PO/ZAPOMINAĆ	V, V, V, V
<i>po/mionąć</i>	V, V
<i>na-pomionąć (się)</i>	V, V, V
<i>napomnie-nie</i>	V, V, V, S
<i>napomnień-ony</i>	V, V, V, Ad
<i>roz-pomionąć</i>	V, V, V
<i>prze-pomionąć</i>	V, V, V
<i>przy-pomionąć</i>	V, V, V
<i>przypomień-ony</i>	V, V, V, Ad
<i>s-pomionąć</i>	V, V, V
<i>u-pomionąć (się)</i>	V, V, V
<i>za-pomionąć</i>	V, V, V
<i>ws-pomionąć</i>	V, V, V

Zestawienie 3. Panchroniczne gniazdo słowotwórcze ilustrujące rozwój wyrazu *mnieć* // *mniemać*

Jak pokazuje *Słownik gniazd słowotwórczych...*, synchroniczna rodzina wyrazów składa się z leksemów opatrzonych stylistycznymi kwalifikatorami: *książkowy* albo *przestarzały*, a formy przedrostkowe z synchronicznego punktu

widzenia tworzą osobne gniazda. Spojrzenie historyczne pozwala ukazać czasownik *mnieć* wraz z jego derywatami w zupełnie innej perspektywie – jako leksem aktywny słowotwórczo, będący na przestrzeni XIV–XVI wieku w częstym użyciu. Metodologia opisu gniazdowego – właściwa gramatyce synchronicznej¹⁵ – może pomóc w zgromadzeniu i porównaniu słownictwa polszczyzny wieków dawnych ze stanem współczesnym. Perspektywa historyczna daje możliwość ujrzenia leksemów w pełnym bogactwie ich derywatów, a przez to pomaga dostrzec przemiany w leksyce, niewidoczne z synchronicznego punktu widzenia. O różnicach rezultatów badań wynikających z perspektywy czasowej pisała Krystyna Kleszczowa¹⁶. Tradycja leksykograficzna zna słowniki gniazdowe oparte na wspólnym rdzeniu indoeuropejskim¹⁷. Zgodnie z tym nurtem powstały również artykuły historycznojęzykowe, w których gniazda słowotwórcze wyznacza się właśnie od pnia praindoeuropejskiego¹⁸.

Reasumując, metoda gniazdowa pozwala dotrzeć do elementów morfologicznych, które na skutek różnych procesów językowych nie są widoczne we współczesnych formach wyrazowych. W staropolszczyźnie występowały dwa synonimiczne wyrazy *mnieć* i *mniemać*. Żaden z nich nie jest używany we współczesnym języku polskim. Dzięki obserwacjom panchronicznym wiemy, że czasownik *mniemać* zupełnie zanikł, a *mnieć* tkwi we współczesnych wyrazach, ale jedynie jako słabo widoczny element ich morfologicznej budowy.

¹⁵ Zob. H. Jadacka, *Zagadnienie motywacji słowotwórczej w opisie gniazdowym*, w: *Słowotwórstwo gniazdowe. Historia. Metoda. Zastosowanie*, red. M. Skarżyński, Kraków 2003, s. 29–40.

¹⁶ K. Kleszczowa, *Znikanie słów wobec ewolucji systemu słowotwórczego*, w: *Staropolszczyzna piękna i interesująca*, t. 1, red. E. Koniusz, Kielce 2005, s. 145–153; eadem, *Słowotwórstwo gniazdowe na usługach lingwistyki diachronicznej*, „Rozprawy Komisji Językowej ŁTN” 52, 2007.

¹⁷ Por. *Slovník koreňových morfév slovenčiny*, red. M. Sokolová, M. Ološtiak, M. Ivanom, Hlavná, 2005; Э.А. Карпіловська, *Кореневий гнідовий словник української мови. Гнізда слів з вершинами – омографічними коренями*, Київ 2002; А.Н.Тихонов, *Словообразовательный словарь руссково языка*, т. 1–2, Москва 1985.

¹⁸ A. Piotrowska, *Etymon *men w zapożyczeniach w języku polskim*, „Prace Filologiczne” 49, 2004, s. 371–399; eadem, *Rys historyczny czasowników zapomnieć (się), zapamiętać (się) i derywowanych od nich form na gruncie języka polskiego w kontekście słowiańskim*, w: *Zamknięte w języku. Studia językoznawcze*, red. H. Karaś, Warszawa 2004, s. 70–79; eadem, *Wybrane wyrazy pochodne z rodziny pomnieć używane wymiennie w dziejach języka polskiego*, w: *Czynić słowami. Studia ofiarowane K. Długosz-Kurczabowej*, red. H. Karaś, Warszawa 2006, s. 245–251; eadem, *Ewolucja znaczeniowa derywatów werbalnych od czasowników pamiętać i pomnieć*, „Prace Filologiczne” 51, 2006, s. 291–312.

Kinga Knapik

The word-nest of the verb *mniemać* in the history of the Polish language

The article presents the history of the word family of the lexeme *mniemać*. The applied nest method, worked out by synchronic linguistics, has made it possible to gather and juxtapose lexical units in a diachronic perspective. The nest analysis is preceded with information on the etymology of words.

Thus constructed “historical nests” show a different development path for the two following verbs, synonymous in Old Polish: *mniemać* and *mnieć*. The verb *mniemać* has become obsolete now, whereas *mnieć* is a component word in modern compounds thanks to the form *po-mnieć*, which is rarely used today but which was very active in the word formation in the Old and Middle Polish period. This form has become a basic signifier for numerous prefixal formations such as *przypomnieć*, *upomnieć*, *wspomnieć*, *wypomnieć* and *zapomnieć*.

A juxtaposition of the words recorded in historical dictionaries of the Polish language with the modern vocabulary allows us to show the changes and transformations in the vocabulary of the language that remain oblique from the synchronic perspective.